
KONSTITUCIONĀLĀS TIESĪBAS

Papildināts un pārstrādāts izdevums

Jānis Pleps | Edgars Pastars | Ilze Plakane

Jānis Pleps, Edgars Pastars, Ilze Plakane. Konstitucionālās tiesības

Papildināts un pārstrādāts izdevums
Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. – 448 lpp.

Korektores Liēna Henke, Agija Kalme
Māksliniece Dita Pence
Maketētājs Kornēlijs Briedis

© Jānis Pleps, 2014
© Edgars Pastars, 2014
© Ilze Plakane, 2014
© Signe Terihova, Rādītāji, 2014

© Latvijas Vēstnesis, 2014

Izdevējs LATVIJAS VESTNESIS

Bruņinieku iela 41, Rīga, LV-1011
tālr. 80006000

ISBN 978-9984-840-29-1

nav spējīgs praktiskā darboties.⁴¹⁷ Kārlis Dišlers gan nevarēja iedomāties, ka Veimāras valsts iekārta attīstīsies pa trešo ceļu un, laužot tradicionālos konstitucionālos rāmjus, piedāvās autoritārā režīma koncepciju. Tieši tāpēc var uzskatīt, ka pusprezidentālisms patiesībā ir konstitūcijas normās ietverta balansēšana uz parlamentārisma un prezidentālisma neiespējamības saplūšanas robežas, kas nelabvēlīgu blakus apstākļu rezultātā var novest pie autoritārā režīma izveides.

5. Racionālais parlamentārisms. Eiropas republikas pēc autoritāro režīmu krišanas sevišķu vērību pievērsa valsts varas institūciju savstarpējām attiecībām. Neierobežotās tautvaldības idejas un parlamenta suverenitātes vietā tika likta sarežģīta valsts varas mehānisma konstrukcija, kas vērsta uz maksimāli efektīva valsts aparāta radīšanu un varas uzurpācijas iespēju novēršanu kādā no varas atzariem. Tas ir vedinājis atteikties no klasiskajiem republiku tipiem un veidot kombinētu mehānismu, kas nodrošinātu politiskās sistēmas stabilu funkcionēšanu. Tā pamatā atrodas vilšanās parlamentārisma, kas Eiropā dominēja starpkaru posmā un ievadīja autoritārisma ēru. Modernajās republikās uz parlamentārisma bāzes tikuši konstruēti parlamentāro republiku tipi, kuros parlamenta ietekmes mazināšanai ir iestrādāts īpašs varas dalīšanas mehānisms.

Visbiežāk parlamentārisma trūkumi tikuši risināti ar pāreju no parlamentāras valdības uz kabineta valdību, kurā daudz būtiskāka loma atvēlēta premjerministram.⁴¹⁸ Tas liecina, ka parlamenta absolūtisma vietā ir stājies racionālais parlamentārisms, kas ietver tādu parlamentu, kura struktūrā, darbības kārtībā un attiecībā ar izpildvaras institūcijām tiek radīti mehānismi, lai novērstu hroniskas parlamentārās krīzes. Racionālā parlamentārisma jēdziena radītājs B.Mirkins-Gecevičs šo sistēmu attiecināja uz Veimāras tipa pusprezidentālo iekārto.⁴¹⁹

Tomēr mūsdienās racionālais parlamentārisms guvis plašu izplatību konstitucionālajās iekārtās, kuras ieviesušas kabineta valdības ar konstruktīvo neuzticības votumu vai stiprinājušas valdības stabilitāti ar papildu funkciju piešķiršanu prezidentam. Premjerministra lomas nostiprinā-

⁴¹⁷ Dišlers K. Izpildu varas evolūcija. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1921, Nr.4/6, 107.–108.lpp.

⁴¹⁸ Lēbers (Loeber) D.A., Bišers I. *Ministru kabinets. Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai "Ministru kabinets"*. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1998, 8.–13.lpp.

⁴¹⁹ *Конституционное право. Словарь*. Москва: Юристъ, 2001, с.325–326.

šana kabineta ietvaros, neuzticības izteikšanas kabinetam apgrūtināšana, kā arī iespējas premjerministram vai viņu atbalstošajam politiskajam spēkam panākt parlamenta ārkārtas vēlēšanas uzskatāma par konstitucionāli izdevušos parlamentārismā sistēmas racionalizāciju.⁴²⁰ Racionālais parlamentārisms ir radīts, lai novērstu parlamentārismā negatīvās iezīmes – sadrumstalotu parlamentu, kas nespēj izveidot stabilu valdību, biežas valdību maiņas un izpildvaras atkarību no mainīgā parlamentārā vairākuma. Racionālā parlamentārismā mērķis ir izvairīties no hroniskām valdību krīzēm, kas devalvē parlamentārismā jēgu un var novest pie autoritāra režīma izveidošanās.⁴²¹

Racionālo parlamentārismu raksturo premjerministra pozīcijas nostiprināšana kabinetā, proti, notiek pāreja no parlamentārās valdības uz kabineta valdību. Visupirms premjerministra lomu nostiprina tas, ka parlaments uzticību izsaka tikai premjerministram, savukārt kabineta ministrus amatā ieceļ un no amata atceļ valsts galva pēc premjerministra ieteikuma. Racionālajā parlamentārismā parasti tiek noteikta kvalificēta balsu vairākuma prasība valdības apstiprināšanai un gāšanai, resp., tam nepieciešams vairākums no visiem parlamenta locekļiem, nevis tikai no klātesošajiem. Tipisks racionālā parlamentārismā instruments ir konstruktīvais neuzticības votums, proti, parlaments var gāzt valdību tikai tad, ja spēj izteikt uzticību jaunajam premjerministram. Jebkurā gadījumā parlamenta iespējas izteikt neuzticību valdībai tiek ierobežotas ar dažādiem procesuāliem nosacījumiem (piemēram, noteikts deputātu skaits, kas tiesīgi ierosināt neuzticības izteikšanu, attiecīgā jautājuma izskatīšanas procedūra, termiņš, kad atkārtoti var rosināt neuzticības izteikšanu utt.). Tāpat racionālā parlamentārismā ietvaros tiek vienkāršota parlamenta atļaušanas procedūra, proti, valdības gāšanas gadījumā premjerministrs var panākt ārkārtas vēlēšanu izsludināšanu. Parlamenta tiesības turpināt savu darbu tiek saistītas ar parlamenta spēju izveidot stabilu valdību. Racionālajā parlamentārismā tiek nostiprinātas premjerministra pozīcijas, kas palielina valdības stabilitāti. Premjerministra lomas stiprināšana un valdības pasargāšana no destruktīvas parlamenta iejaukšanās nenonāk pretrunā ar parlamentārismā tradīcijām.

⁴²⁰ Prokop K. *Polish Constitutional Law*. Białystok: Temida 2, pp.38–41. Plašāk skat.: Ekspertu grupas pārvaldības pilnveidei ziņojums "Ministru kabineta darba pilnveidošanas iespējas". http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/EGPP_20130913.pdf

⁴²¹ Конституционное право. Словарь. Москва: Юристъ, 2001, с.325–326.

Racionālais parlamentārisms bāzējas uz tautas suverenitātes principu un paredz tautas vēlētā parlamenta esamību lēmumu pieņemšanai parlamentārā ceļā. Parlaments ir tautas suverenitātes īstenošanas mehānisms, un sistēma saglabā parlamenta prioritāti konstitucionālajā iekārtā. Tomēr atšķirībā no starpkaru parlamenta absolūtisma idejas šobrīd sistēma nosaka parlamentārās darbības robežas, paredzot stingrāku varu savstarpējās kontroles un līdzsvarošanas sistēmu un atsevišķu valsts varas institūciju pilnvaru juridisku fiksāciju. Līdz ar to jaukta tipa parlamentārā sistēma ir pretstats parlamentārisma absolūtismam un mītiņu demokrātijai.⁴²² Parlamenta absolūtisma ierobežošanai un valsts varas institūciju darbības satversmības kontrolei tiek radīta neatkarīga konstitucionālā tiesa. Konstitucionālā tiesa ikvienā demokrātiskā tiesiskā valstī ierobežo parlamenta dominējošo lomu, lai nodrošinātu valsts varas dališanas, cilvēktiesību un citu konstitucionālo vērtību aizsardzību. Tas ir lielākais jauninājums parlamentāras demokrātijas konstitucionālajā iekārtā. Šis galvenokārt pēc Otrā pasaules kara Rietumos attīstītās institūcijas uzdevums ir palīdzēt stabilizēt demokrātisko iekārtu un nodrošināt likuma varu.⁴²³

⁴²² Бадуря П. Парламентская демократия. Grām.: *Государственное право Германии*. Изензее Й., Кирхоф П. (ред.) Т.1. Москва: Институт государства и права РАН, 1994, с.46–47.

⁴²³ Levits E. Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliedzi. Grām.: *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Prof. Dr.iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000, 499.lpp.